

CARTADITALIA

Rivista di cultura italiana contemporanea – En tidskrift tillägnad italiensk samtidskultur

Anno 1. N°2
Novembre 2009

År 1. N°2
November 2009

A CORPO A CORPO:
undici poeti italiani contemporanei

KROPP MOT KROPP:
elva samtida italienska poeter

Giampiero Neri • Jolanda Insana • Patrizia Cavalli • Luciano Cecchinel
Eugenio De Signoribus • Franco Buffoni • Mariangela Gualtieri • Fabio Pusterla
Antonella Anedda • Maria Grazia Calandrone • Maria Luisa Vezzali

Franco Buffoni

"E la guerra continua a finire"

Nel 2005, Franco Buffoni pubblica *Guerra, summa* polemico-poetica, opera "inclusiva"¹, vera e propria "notte di Valpurga"². A provocare la scrittura sembra essere stata la circostanza precisa della scoperta di un diario scritto dal padre a matita in un campo di concentramento³. Ma, in questo caso, la circostanza funge da scintilla per *mettere fuoco alla prateria*. *Guerra* evoca non le guerre, ma la guerra, o, piuttosto la "guerra". L'assenza dell'articolo, portatrice di astrazione e di universalizzazione, trova la sua spiegazione in questa imponente raccolta, dove convergono molte corde di un poeta la cui lira è potentemente lirica, ma nello stesso tempo costantemente etica e critica (il poeta non è soltanto docente e traduttore, ma dirige anche la rivista "Testo a fronte" e "I quaderni di poesia contemporanea")⁴. Queste corde, che esprimono una "continua riflessione sugli istituti del linguaggio", si intrecciano nella sua opera poetica⁵, ricca sempre, come scrive Vitaniello Bonito, di "tensioni emotive e metafisiche, malinconiche e burlesche"⁶.

"Il poeta è come invaso dell'accumularsi, che parrebbe inesauribile, di scene di dolore e male prodotte dalla guerra [...] Quello che ci propone è come un gigantesco affresco policentrico, che rappresenta una sorta di immenso campo di battaglia, un campo di tutte le epoche e di tutte le guerre, dove compaiono città turrite, fanti veterani e disertori, reduci e resistenti, topi e cadaveri a comporre un osceno, enorme spettacolo di finimondi e orrori. Dalla caccia all'uomo nella Terra del Fuoco ai curdi che inseguono gli armeni in fuga, dai campi di concentramento ai morti fatti di ghiaccio in Russia:

1 È una definizione di Guido Mazzoni nella sua recensione a *Guerra*, in *Almanacco dello Specchio*, Milano, Mondadori, 2006.

2 Alessandro Baldacci scrive: "L'io poetico si rifrange in mille angoli, sotto diverse vesti, con atteggiamento al contempo di radar del sentimento e di esploratore dei costumi umani" ("La poesia di Buffoni da Theios a Guerra", in Roberto Cescon, *Il politico della memoria*, Roma, Pieraldo, 2005, p. 15).

3 Franco Buffoni, *Guerra*, Milano, Mondadori, 2005, p. 196: "il ritrovamento e l'analisi delle carte di mio padre mi indusse dapprima a riflettere sulla possibilità di scrivere un libro incentrato esclusivamente sulla sua esperienza".

4 Franco Buffoni è anche autore di narrativa e la sua produzione di saggistica è imponente. Si veda per una bibliografia completa il suo sito internet: www.francobuffoni.it

5 Si veda a questo proposito *Del maestro in bottega*, Roma, Empiria, 2002.

6 Vitaniello M. Bonito in Niva Lorenzini (a cura di), *Poesia del Novecento italiano. Dal secondo dopoguerra ad oggi*, Roma, Carocci, 2002, p. 282.

guerra e natura, soldati e gente in un incalzare vertiginoso di immagini rese di colpo tutte attuali e contemporanee nella perfetta quadratura formale di questa poesia"⁷.

Il poeta confessa di avere voluto evitare di cadere nella doppia trappola della retorica oracolare e del diario didascalico – sarebbe stato aiutato in questo dall'ascolto dal *War Requiem* di Britten, composto dal musicista nel 1962 per la riconsacrazione della cattedrale di Coventry. È noto che Britten, invece di celebrare le virtù dell'esercito britannico, decise di condannare la guerra e le sue atrocità. Ed è proprio per questo che utilizzò le poesie di Wilfred Owen, il grande poeta inglese morto sul fronte nel 1918 all'età di 25 anni⁸. Scrisse Britten a sua sorella, dopo la prima del *War Requiem*: "My subject is War, and the pity of War / The Poetry is in the pity ... / All a poet can do today is warn".

Colpisce in *Guerra* la composizione orchestrale e polifonica. Attraverso quattordici sezioni s'intrecciano varie guerre, vari conflitti, varie storie – "E sei sempre tu, hai quegli occhi nel '43 / Li avevi nel '17 / Li avevi a Solferino nel '59 [...] tu, scarico della memoria". Anche per Buffoni la poesia è memoria e memoria dei dimenticati della memoria: "a quale ingiustizia stai pensando, babbo?".

Nella prima sezione, "Profughe alla stazione" si affaccia il motivo della dimensione planetaria della guerra. Nella seconda campeggia la figura del soldato in modi che potrebbero ricordare Céline ("Carne di militare"); nella terza si compie il passaggio dalle guerre alla guerra. Nella quarta, "Soldati e gente", viene rievocata l'esperienza del padre. La quinta sezione attraversa la storia delle guerre balcaniche; la sesta fa i conti con la Francia di Vichy; la settima è dedicata alle deportazioni; l'ottava ai Lager. La nona si chiude con la fuga dei nazisti in Sud America e sul loro ritorno. La decima tratta della guerra partigiana, l'undicesima del ritorno dei reduci. "Nelle ultime tre sezioni", scrive Buffoni, "la riflessione si amplia ai temi più generali esposti nella prima, connessi con la riduzione in schiavitù, i messaggi di salvezza e le antropologie negative".

Non si tratta dunque di scegliere, come fece Altdorfer per la *Battaglia tra Alessandro e Dario presso il fiume Isso* (1529),

7 Dal risvolto di copertina di *Guerra*, Milano, Mondadori, 2005.

8 *The Poems of Wilfred Owen*, edited with a Memoir and Notes by Edmund Blunden, London, Chatto & Windus, 1952.

Franco Buffoni

"Och kriget fortsätter att ta slut"

2005 publicerar Franco Buffoni *Guerra*, en polemico-poetisk summa, ett "inklusive" verk¹, en veritabel "Valborgsmässoafton"². Boken tycks ha sprungit ur upptäckten av en dagbok som fadern skrivit med blyerts i ett koncentrationsläger³. Men i detta fall förefaller omständigheterna tjäna som en tändsticka för att sätta eld på slätten. *Guerra* skriver inte fram kriget i pluralis, utan kriget, eller snarare – krig. Frånvaron av bestämd artikel, som innebär en abstrahering och universalisering, får sin förklaring i denna imponerande samling där många trådar förs samman av en poet vars lyra är starkt lyrisk, men samtidigt oavlättligt etisk och kritisk (poeten är inte bara lärare och översättare, utan redigerar tillika tidskrifterna *Testo a fronte* och *I quaderni di poesia contemporanea*)⁴. Dessa trådar, som ger uttryck för en "oavbruten reflexion över språkets institutioner", sammanflätas i hans poetiska verk⁵, vilket genomgående – som Vitaniello Bonito skriver – är rikt på "emotionella och metafysiska spänningar, melankoliska och burleska"⁶.

"Det är som vore poeten invaderad av den till synes oändliga anhopningen av bilder av smärta och ondska som framkallats av kriget [...] Det som han erbjuder oss liknar en gigantisk polycentrisk fresk som återger ett slags ofantligt slagfält, ett fält av alla epoker och alla krig, där vi ställs inför tornförsedda städer, infanterister, veteraner och desertörer, överlevande och motståndskämpar, råttor och lik som alla skapar ett obscen, enormt skådespel av apokalyps och fasa. Från jakten på människan i Eldlandet till kurderna som

1 Uttrycket används av Guido Mazzoni i sin recension av *Guerra*, i *Almanacco dello Specchio*, Milano, Mondadori, 2006.

2 Alessandro Badacci skriver: "Det poetiska jaget reflekteras i tusen vinklar, i olika beklädnader, med en hållning som på samma gång är känsloregister och utforskare av människans förhållningsätt" ("La poesia di Buffoni da Theios a Guerra", i Roberto Cescon, *Il politico della memoria*, Roma, Pieraldo, 2005, s. 15).

3 Franco Buffoni, *Guerra*, Milano, Mondadori, 2005, s. 196: "äterfinandet och analysen av min faders papper fick mig till att börja med att reflektera över möjligheten att skriva en bok helt utifrån hans erfarenheter".

4 Franco Buffoni är även prosaförfattare, och hans essäistiska produktion är imponerande. Se hans hemsida för en fullständig biografi: www.francobuffoni.it

5 Se här *Del maestro in bottega* (Rom, Empiria, 2002).

6 Vitaniello M. Bonito i Niva Lorenzini (utgiven av), *Poesia del Novecento italiano. Dal secondo dopoguerra ad oggi*, Roma, Carocci, 2002, s. 282.

förföljer de flyende armenierna, från koncentrationslägren till alla dem som frös ihjäl i Ryssland: krig och natur, soldater och folk i ett svindlande tempo av bilder som plötsligt alla blivit aktualiserade och samtida i denna diktnings perfekta formella kvadratur"⁷.

Poeten säger sig ha velat undvika att falla i den dubbla fällan av orakelmässig retorik och didaktisk dagbok, och blev här behjälpt av att lyssna på Brittens *War Requiem* – ett verk som komponerades 1962 med anledning av återinvigningen av katedralen i Coventry. Det är välkänt att Britten, snarare än att hylla de brittiska truppernas tapperhet, beslöt sig för att fördöma kriget och dess grymheter. Och det är just av denna anledning han kom att använda sig av dikter av Wilfred Owen, den store engelska poeten som 1918 dog vid fronten 25 år gammal⁸. Efter det första av sina *War Requiem* skrev Britten till sin syster: "My subject is War, and the pity of War / The Poetry is in the pity ... / All a poet can do today is warn".

Vid läsningen av *Guerra* slås man av dess orkestrala och polyfona komposition. Genom fjorton avdelningar sammanflätas olika krig, olika konflikter, olika historier – "Och det är alltid du, med samma ögon som '43 / Du hade dem '17 / Du hade dem vid Solferino '59 [...] Du, minnets avskräde." Även för Buffoni är poesin minne, och ett minne av dem som minnet glömt: "vilka orätter tänker du på, pappa?"

I den första avdelningen, "Profughe alla stazione", närmar han sig krigets planetära dimension. I den andra dominerar bilden av soldaten, i ett modus som skulle kunna erinra om Céline ("Carne di militare"); i den tredje fullbordas passagen från krig till krig. I den fjärde, "Soldati e gente", frambesvärjs faderns erfarenheter. Den femte avdelningen färdas genom kriget på balkan; den sjätte gör upp räkningen med Frankrikes Vichyregim; den sjunde är tillägnad deportationerna; den åttonde lägren. Den nionde avslutas med nazisternas flykt till Sydamerika och med deras återkomst. Den tionde behandlar partisankriget, den elfte de överlevandes återkomst. "I de sista tre avdelningarna", skriver Buffoni, "utvidgas reflexionen till de mer generella frågor som läggs fram i den första, förbundna med reduktionen till slaveri,

7 Från bokomslaget till *Guerra*, Milano, Mondadori, 2005.

8 *The Poems of Wilfred Owen*, edited with a Memoir and Notes by Edmund Blunden, London, Chatto & Windus, 1952.

un punto di vista altissimo e lontano, paragonabile a quello di un'aquila in volo. Non è dato al poeta l'occhio capace di mettere a fuoco contemporaneamente la specificità storica della battaglia e la sua irrilevanza cosmica (in fondo al cielo immenso si vedono il sole che tramonta e la luna che sorge). La "guerra" è, in un certo senso, "invisibile". Non c'è altra soluzione che tuffarsi nella mischia, confondere le epoche, accettare la contemporaneità delle guerre, la loro insopportabile simultaneità. Per il suo mettere in corrispondenza passato e presente, per il suo insistere sulla nuova continuità fra pace e guerra, per il fatto di offrire un ritratto dei soldati di ieri e di oggi, per il legame che mostra fra guerra e guerra civile, fra i soldati e la gente, fra guerre biologiche o animali e guerre umane, Franco Buffoni è il grande poeta moderno degli "stati di violenza".

Franco Buffoni è nato a Gallarate nel 1948. Insegna critica letteraria e letterature comparate presso l'Università degli studi di Cassino.

Le sue raccolte di poesia sono: *Nell'acqua degli occhi* (Milano, Guanda, 1979), *I tre desideri* (Genova, San Marco dei Giustiniani, 1982), *Quaranta quindici* (Milano, Crocetti, 1986), *Scuola di Atene* (Torino, L'Arzanà, 1991), *Adidas. Poesie scelte (1975-1990)* (Roma, Pieraldo, 1993), *Suora carmelitana e altri racconti in versi* (Milano, Guanda, 1997), *Il profilo del rosa* (Milano, Mondadori, 1999), *Theios* (Novara, Interlinea, 2001), *Del maestro in bottega* (Roma, Empiria, 2002), *Guerra* (Milano, Mondadori, 2005), *Noi e loro* (Roma, Donzelli, 2008), *Roma* (Milano, Guanda, 2009).

M. R.

Note

---

frälsningsbudskapen och de negativa antropologierna".

Det handlar med andra ord inte om att, likt Altdorfer i sin *Alexanders seger över Dareios* (1529), välja en hög och avlägsen utkikspunkt, som vore konstnären en flygande örn. Det är inte poeten givet att på samma gång fånga slagets historiska specificitet och dess kosmiska irrelevans (längst bort på den oändliga himlen skymtar solen som går ned och månen som stiger). "Kriget" är, i en viss mening, "osynligt". Det finns ingen annan lösning än att dyka ned i trätan, eller i träterna, att blanda samman epokerna, att acceptera krigens samtidighet, deras outhärdliga simultaneitet. För att han sätter det förgångna och nuvarande i relation till varandra, för att han insisterar på den nya kontinuiteten mellan krig och fred, för att han ger ett porträtt av dagens och gårdagens soldater, för att han framvisar bandet mellan krig och inbördeskrig, mellan soldater och vanligt folk, mellan biologiska och djuriska och mänskliga krig, är Franco Buffoni "väldstillståndens" stora moderna poet.

Franco Buffoni är född i Gallarate 1948. Han undervisar i litteraturkritik och komparativ litteratur vid Università degli studi di Cassino.

Hans diktsamlingar är: *Nell'acqua degli occhi* (Milano, Guanda, 1979), *I tre desideri* (Genova, San Marco dei Giustiniani, 1982), *Quaranta quindici* (Milano, Crocetti, 1986), *Scuola di Atene* (Turin, L'Arzanà, 1991), *Adidas. Poesie scelte (1975-1990)* (Rom, Pieraldo, 1993), *Suora carmelitana e altri racconti in versi* (Milano, Guanda, 1997), *Il profilo del rosa* (Milano, Mondadori, 1999), *Theios* (Novara, Interlinea, 2001), *Del maestro in bottega* (Rom, Empiria, 2002), *Guerra* (Milano, Mondadori, 2005), *Noi e loro* (Rom, Donzelli, 2008), *Roma* (Milano, Guanda, 2009).

M. R.

Anteckningar

Franco Buffoni

Guerra

Milano, Mondadori, 2005

dalla sezione "Soldati e gente":

E sei sempre tu, hai quegli occhi nel '43
li avevi nel '17
li avevi a Solferino nel '59
sei sempre tu dalle truppe di Napoleone
di Attila di Cortez
di Cesare e Scipione
tu, disertore di professione
nascosto tra i cespugli
a spiarli mentre fanno i bisogni
per fermare la storia.
Tu, scarico della memoria.

Di militi ignoti a crocerossine
urla notti sospiri furtivi
battiti di ciglia
mostrine perse su piastrelle
di cucine e di latrine.
ma colgo un proiettile scheggiato
estratto dall'avambraccio destro
di Basci Renato
il quindici agosto del '916 al Pasubio,
tra barelle a spalla per il trasporto
alle fosse comuni, stecche in legno
per gli arti inferiori e una sega medica
come la mia del traforo, con lampada a olio
per sterilizzare in tenda:
dalla grafia in bacheca
di anziana bibliotecaria
si sa quante esistenze può ingoiare
la devozione del soldato semplice
a un solo uomo con i gradi.

Franco Buffoni

Krig

från avdelningen "Soldater och folk":

Och det är alltid du, med samma ögon som '43
du hade dem '17
du hade dem vid Solferino '59
det är alltid du i Napoleons arméer
Attilas Cortez'
Caesars och Scipios
du, desertör till professionen
som spionerar gömd i snåren
när de utträttar naturbehoven
för att hejda historien.
du, minnets avskräde.

till rödakorssystrar okända soldaters
skrik nätter förstulna suckar
blinkningar
tjänstetecken som tappats på golvplattor
i kök och latriner.
men jag får syn på en granatskärva
utkarvad ur höger underarm
på Basci Renato
vid Pasubio den femtonde augusti 1916,
bland skulderbårar för transporten
till massgravarna, skenor av trä
för nedre extremiteter och en bensåg
lik min lövsåg, med en oljelampa
för att sterilisera i tält :
av monterskylden med
en gammal bibliotekaries handstil
förstår man hur många liv som kan slukas
av den enkle soldatens hängivenhet
mot en enda man med officers rang.

Dunque, l'odore dell'erba nel respiro
di cavalli generati dai venti e dagli dèi,
prodigiose e tormentate epopee
guerra e natura,
o pinnacoli di fumo per bombe già cadute
nelle prime battaglie aeree notturne
su case di sassi di fiume?
Riflessa obliquamente dalla pietra bianca
la croce di confine si allunga
sul rosario dell'aurora: una gragnuola
per la processione delle donne e del lattaio.

Movimenti di truppe all'estuario
ponti di barche riportate con lentezza
sotto darsena, cavalli sui barconi
e chiatte sporche ad ingrigire al sole.
Fino alla santabarbara nascosta
non volava una mosca: si teneva
una mano nell'altra per salvare
la sigaretta contro vento accesa.

Alltså, lukten av gräs i andedräkten
hos hästar avlade av vindarna och gudarna,
storslagna och plågorika hjältedikter
krig och natur,
eller tornspiror av rök från bomber
under de första nattliga luftstriderna
som redan fallit
över hus av flodens stenar ?
I den vita klippans skeva återspeglning
tänjs gränskorset ut
till gryningens rosenkrans : en störtskur
över processionen av kvinnor och mjölkbud.

Trupprörelser vid flodmynningen
broar av båtar som långsamt bogserats tillbaka
till skyddad hamn, hästar på färjdäck
och sotiga pråmar grånade i solen.
Flugstillta tills den dolda krutdurken
flög i luften: man höll ena handen
kupad över den andra för att skydda
cigaretten mot vinden.

~

~

~

~

Il reticolo del Cento formato
dai multipli dei due ettari necessari
– allora – a nutrire una persona
era ancora chiaramente distinguibile
dalla torre, soldati alla chitarra
tra le file allineate dei pioppi
come cauti dispacci
per rianimare le truppe.
Entrava la stradina nel castello dal cortile
per la distribuzione del pane:
soldati e gente.

E la guerra continua a finire
per canati e contee –
zappette morsetti pialle
pialletti da bottaio verso il fronte –
continua il vicario a mediare tra cielo e terra
e terra e cielo,
lo guarda il fante fustigato
riattraversare la piazza,
il manico in corno di cervo stretto in pugno
dal campo di battaglia
coi resti putrefatti
di uomini e cavalli
tra le ruote dei carri
e la ruggine ai cannoni.

1100-talets rutnmönster format
av mångfalden tegar på två hektar
som – då – krävdes för att livnära en människa
gick ännu att urskilja tydligt
från tornet, soldater i raka led
mellan popplarnas snörräta rader
likt förtänksamma depescher
för att liva mannarna.
Landsvägen mynnade ut på borggården
för brödutdelningen :
soldater och folk.

Och kriget fortsätter sluta
khandömen för grevskap –
jordhackor skruvstäd hyvlar
tunnbindares putsbräden mot fronten –
sändebudet fortsätter medla mellan himmel och jord
och jord och himmel,
ser den pryglade fotsoldaten
gå tillbaka över torget,
kramar skaftet av hjorthorn hårt i näven
från slagfältet
med ruttnande rester
av människor och hästar
Mellan vagnshjulen
och de rostiga kanonerna.